

SİBER UZAYDA TİCARET VE LEX MERCATORIA

TRADE IN CYBERSPACE AND LEX MERCATORIA

Habibe İYİMAYA KAYAASLAN*

Özet: Siber uzay İnternet'in bireylerin hayatına girmesinden çok önce özellikle finans kurumları tarafından halihazırda kullanılmaktaydı. Siber uzayın kurumsal işlevi tabana yayılıp bireysel kullanım arttıkça protokoller geliştirildi ve internet veri taşımaktan fazlasını yapmaya başladı, böylece hayat tarzlarımızı derinden etkiledi. Bünyemizde var olan bu filizlenmenin ne yönde seyrettiği, mevcut ticari hayatımızı daha ne derece farklılaştıracağını öngörmek güçtür ancak öyle görünüyor ki vicdanımızı tatmin eden kurallara ulaşana dek çok bilinmeyenli bu denklem için fayda optimizasyonu sağlamaya yönelik düzenleme çabalarımız sürecektir.

İşlem ve tartışma yoğunluğunu göz önünde bulundurarak bu çalışmada siber uzay üzerindeki ağlardan İnternet ağı incelemeye baz alınmıştır. İnternet'in devletler eliyle ve öz-denetim düzenlemelerle yönetiminde lex mercatoria kapsamına etki eden eğilimler ve öne çıkan kaynaklar ortaya koyulmuş ve dikkat çekici uygulamalara yer verilmiştir. Böylece devletler üstü ilkelere varmanın mümkünatı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Lex Mercatoria, Hukukun Kaynakları, Netetiği, Şeffaflık, ODR, ICANN

Abstract: Cyberspace was already being used, especially by financial institutions, long before the Internet entered the lives of individuals. As the institutional function of cyberspace spread to the grassroots and individual use increased, protocols were developed and the Internet began to do more than just carrying data, thus profoundly affecting our lifestyles. It is difficult to predict the direction of this emergence and how it will further differentiate our current commercial life, but it seems that we will continue our regulatory efforts to optimize the utility of this unknown equation until we reach rules that satisfy our conscience.

Considering the intensity of transactions and discussions, this study is based on the Internet network, one of the networks in cy-

* habibe.iyimaya@gmail.com, ORCID: 0009-0006-3102-3514, Makalenin Gönderim Tarihi: 03.05.2023, Kabul Tarihi: 15.07.2023

berspace. The trends and prominent sources affecting the scope of lex mercatoria in the governance of the Internet by states and self-regulatory arrangements are presented and remarkable practices are included. Thus, the possibility of arriving at supranational principles is examined.

Keywords: Internet, Lex Mercatoria, Sources of Law, Netethics, Transparency, ODR, ICANN

1. GİRİŞ

İnternet'te yürütülen ticari faaliyetlerin düzenlenmesinde *lex mercatoria*'nın içeriğinin ne olacağı sorusuna çeşitli cevaplar verilmiş *cyberlexcontractus*, *lexinternetica*, *cyberlexmercatoria*, *lex electronica* ve *lex informatica*¹ kavramları türetilmiştir. Kimi müellif *lex mercatorianın* tek bir hukuk dalı olmadığını, *lex maritima*, *lex electronica*, *lex petrolea*, *lex constructionis* gibi çeşitli sektörleri düzenleyen hukukların bütünü olduğunu ileri sürmektedir.² *Lex mercatoria*'nın klasik bağlamda tanımlanmasında bile güçlük yaşandığı düşünülürse³ halen gelişmekte olan, unsurlarının ne olduğunu⁴ ve yaşamımıza etkilerinin nereye varacağını tam olarak bilemediğimiz, ancak salt sanal ortam olarak nitelendirilmenin yetersiz kalacağı İnternet'e ilişkin *lex mercatorianın* tanımını

¹ Lex electronica ve lex informatica, ticaret yollarından sadece interneti değil veri bazlı tüm araçlar açısından düzenlemede bulunmakta, elektronik ortamda yapılan ticaretin kuralları ve genel ilkeleri toplamını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Kavramların lex mercatoria gibi gelişip kanunlar ihtilafının yerini alacak kapsamda olmamakla birlikte evrensel uygulama vaad ettiği savunulmaktadır. Lex mercatoria gibi sadece profesyonellerin ekonomik ilişkilerini düzenlemekte kalmayıp, kültür, değerler ve özgürlükleri de düzenlediğine ilişkin bkz. Arnold Vahrenwald, Out-of-court dispute settlement systems for e-commerce, Part IV: Arbitration, (İtalya: 2000), sh 181. Dünya çapındaki bu ağıın literatürümüze dayattığı kavramları ulusallaştırmanın kimi yerde yapaylık arz etmesi ve arzu edilen şeffaflık ve uluslar üstü sistem oluşturma eğilimine ters düşmesi sebebiyle çoğunlukla kavramların genel kullanımlarına bağlı kalınmaya çalışılmıştır.

² Bütünün parçalarının kendi kültürlerini oluşturup kendine özgü yorumlar geliştirdiğine ilişkin görüş için bkz. Fabrizio Marrella, Christopher S. Yoo, "Is Open Source Software the New Lex Mercatoria?", *Virginia Journal of International Law* [2006], C. 47, S. 4, sh. 822.

³ Arzu, Oğuz, *Lex Mercatoria*, Ankara, Yetkin, 2004, sh. 35 vd.

⁴ İnternet üzerinde işlenen terör suçuna ilişkin yargılamayı yürüten İngiliz Yüksek Mahkeme yargıcı Openshaw 59 yaşında iken, "[s]orun şu ki, dili anlamıyorum, web sitesinin ne olduğunu anlamıyorum." şeklinde samimiyetle demec vermek suretiyle hakim ve hakem heyetlerinin sistemi kavrayıp ihtiyaçlarını gözetebilmeleri için sistemin aktörlerinin desteğinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Reuters'in rapor ettiği haber için bkz. <https://www.reuters.com/article/uk-security-britain-internet-idUKL1667622520070516> (SET: 25.04.2023).

yapmanın ne kadar güç olduğu görülecektir. Burada politik tercihler ve yargı kararları yanında piyasa katılımcılarının düzenlemelerin şekillenmesine etkisi ve şeffaflık içeren uluslar üstü düzenlemeye duyulan ihtiyaç ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Keşfeden kuralını da koyar.⁵

2. İNTERNET'İN DÜZENLENİŞİ: DEVLET VE ÖZ-DENETİM DÜZENLEME

Ortaçağ Avrupası'nda uluslararası ve bölge içi ticaretin gelişmesi dolayısıyla ödemenin sorun teşkil etmesi sebebiyle altın ve demir para yanında poliçeler kullanılmaya başlanmıştır.⁶ Şüphesiz ki sözleşme hukukunun küreselleşmesi, en başta sivil aktörler olan *glossatorlar* ve tacirler aracılığı ile olmuştur.⁷ Sonrasında ulus devlet fikrinin yükseli-

⁵ Dünyanın kâşif tacirleri ticaretin geleneklerini oluşturmuş ve tercihlerini dünyaya lanse edebilmiştir. İngiltere'nin özellikle deniz ticaretinin ve buna bağlı olarak hukukunun gelişmesinde oynadığı önemli rolü bir başyapıtta dikkat çekerek sunabiliriz. Britanya Kraliçesi'nin Seville ve St. Lucar danışmanı Beawes, masraflı olan savaşları bertaraf edebilecek, aksamadan yürüyen dünya ticareti için tüm aktörlerinin uyum içinde iletişimde olması gerektiğini gözeterek neredeyse Dünya Ticaret Kültürü Sözlüğü veya Ticarî Seyahatname diyebileceğimiz karşılaştırmalı eseri kaleme almıştır. Masal anlatıcısı edasında İngiliz politikliği ile birini diğerine tercih etme iradesi göstermeden ticaret hayatında aktif tüm ülkelerin ölçü ve para birimlerinin capraz kurlarını düzenlemiş, -mısır ticaretine özel önem vererek- öne çıkan ve kabul gören gelenekleri belirtmiştir. Örneğin sigorta sözleşmesine ilişkin bir uyumsuzlukta sigortacı ve sigorta lehtarının hak temellerini incelemektedir. Sözü geçen karar için bkz. Wyndham Beawes, *Lex Mercatoria Rediviva: Or, A Complete Code Of Commercial Law, Being a General Guide to All Men in Business whether as Traders, Remitters, Owners, Freighters, Captains, Insurers, Brokers, Factors, Supercargoes, or Agents with An Account of our Mercantile Companies, of our Colonies and Facories abroad, of our Commercial Treaties with Foreign Powers, of our Duty of Consuls, and of the Laws concerning Aliens, Naturalization, and Denization to which is added, A sketch of the present State of the Commerce of the whole World; describing the Manufactures and Products of each particular Nation; with Tables of the Correspondence and Agreement of their respective Coins, Weights, and Measures. Compiled from the Works of the Most Celebrated British and Foreign Commercial Writers, The whole equally calculated for the Information and Service of the Merchant, Lawyer, Member of Parliament, and private Gentleman*, Thomas Mortimer tarafından genişletilmiş 5'inci baskı, Londra, 1792, sh. 309.

⁶ Onbeşinci yüzyılda kısa süre içinde bir çeşit kambiyo seneti olan İtalyan tratta taklitleri tüm Avrupa ve İngiltere'de yoğunlukla tercih edilmiştir. Bkz. M. M. Postan, *Essays on Medieval Agriculture and General Problems of the Medieval Economy*, Cambridge University Press, 1973, sh. 54 vd.; Peter Drahos, John Braithwaite, *Global Business Regulation*, Cambridge University Press, 2000, sh 8 vd.

⁷ Ibid, sh. 8 vd.

şe geçerek devletlerin ticari yargılama yetkisini tekeline alması, tacirlerin iş usullerinde değişikliklere sebep olmakla birlikte *lex mercatoria* ulusal mevzuatın içine dercedilmeye çalışılmıştır.⁸ Bunun yanında pazar gücü olan şirketler kendi hukuklarını oluşturmaya başlamışlardır. Mal tedarikinin ve sözleşmelerin küreselleşmesi büyük oranda şirketlerin etkisiyle olmuştur. Böylece *lex mercatoria* teriminin yeniden tanımlanması gerekmiştir.⁹ Bu gelişmeler devletin tepeden kural indirmesini tersine çevirerek ticari kuralların uluslararası hukuki rejimi değiştirmesi yoluyla tümevarımcı bir yaklaşımın benimsenmesine yol açmıştır. Yirminci yüzyılda yeniden keşfedilen *lex mercatoria* tabandan (kuruluşların uygulamaları) yukarı (devlet tarafından tanınma) hareketiyle uygulama bulmuştur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu tarafından girilen küresel uyumlaştırma çalışmaları “ölü mektup” olarak adlandırılmıştır. Buna karşın Uluslararası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce: ICC) bizzat ticari ilişkileri dikkate alarak ulusal komiteleri ve çalışma grupları ile büyük başarılar sağlamıştır: Uniform Customs and Practice for Documentary Credits ortaya çıkmıştır.¹⁰

Uluslararası ticaret, ortaçağda olduğu gibi bilişim çağında da ivme kazanmıştır. İnternetin ticarileşmesi ve yaygınlaşmasıyla uluslararası ilişki ve etkileşimleri yönetecek hukukun belirlenmesindeki güçlükler, ticaret hukukunun uluslararası bağlamda çalışmalara duyduğu ihtiyacı artırmıştır.¹¹ İnternet, başlarda yönetimi üzerine yazılı hukuk kuralları, anlaşmalar olmadan ortak uygulamalar, ticari örf ve adet ile

⁸ B. Goldman, *Lex Mercatoria: Lecture*, Kluwer Law and Taxation Publishers, 1983, sh. 4. Önceden Ortaçağ *lex mercatoriasında* olduğu gibi teamüllerin ticari sözleşmelere dercedilmesi model kanunlar ve rehberler ile olmuştur. Uluslararası Ticaret Odası (ICC) bu konuda yıllardır çalışmaktadır. Zaman içinde resmileşen ve kurumsallaşan ilkeler iç hukukun bir parçası olmakta veya çok taraflı anlaşmalar olarak kabul edilmektedir.

⁹ Ibid sh 5. Günümüzde *lex mercatorianın* bir çok dalı bulunmaktadır: uluslararası kamu hukuku, uluslararası kuruluş kuralları, teammül ve uygulamalar, standart sözleşmeler, tahkim hükümleri. Ole Lando, “The *Lex mercatoria* in International Arbitration”, *International and Comparative Law Quarterly* [1985], C. 34, sh. 747.

¹⁰ Peter Drahos, John Braithwaite, “Global Business Regulation”, *The Journal of Political Philosophy* [2001], C. 9, S. 1, sh. 111.

¹¹ Berger’e göre *lex mercatoria’yı* etkileyen ekonomik ve jeopolitik unsurlar yanında İnternet’in kullanımındaki artışın göz önünde bulundurulması gerekir. Klaus Peter Berger, “The New Law Merchant And The Global Market: A 21st Century View of Transnational Commercial Law”, *International Arbitration Law Review* [2000], C. 3, S. 4, sh. 97.

gelişmiş¹² ve ortaçağda olduğu gibi tabandan tepeye düzen oluşmaya başlamıştır; akabinde devlet politikaları uyarınca yapılan müdahaleler ile tepeden tabana düzenlemeler yoğunlaşmıştır. Kimi müellife göre jeopolitik güç mücadeleleri, İnternet yönetiminde de sürdürülmekte ve parçalanmış bir tablo ortaya çıkartmaktadırlar. Bu tabloda, özel şirketlerin hakim olduğu ve düzenleme eksikliğiyle karakterize edilen Silikon Vadisi İnterneti; istikrar, veri koruma ve mahremiyete öncelik veren Brüksel İnterneti; devlet tarafından kontrol edilen, gözetim ve sansürü vurgulayan Pekin İnterneti; erişim ve kalkınmaya öncelik vererek dijital uçurumu kapatmayı amaçlayan Delhi İnterneti arasında dönemsel üstünlüklerin gözleneceği ileri sürülmektedir.¹³

İnternet'te ticaret ile geleneksel ticaretin tamamen farklı olduğu söylenememekle birlikte esaslı farklılaşmalar olduğuna değinmek gerekir.¹⁴ Örneğin uluslararası geleneksel ticaret büyük ölçekli işletmelerin stratejik iş ilişkilerine dayanmakta -ki bu alanda da değişimler yaşanıyor olmakla birlikte ekseriyetle- ve görece ağır seyir göstermektedir. İnternet'te ticaret (e-ticaret)¹⁵ ise küçük ve orta ölçekli işletme-

¹² Bu gelişim tarzı ile lex mercatoria arasında diğer bir çok müellif gibi paralellik gören Polanski, filizlenen bu gelenekleri lex mercatoria'nın reenkarnasyonu olarak nitelendirmekte ve bunu İnternet lex mercatoria olarak isimlendirmektedir. Yazar, dünyada geçerli olma arzusunda olan, hukuk firmalarının laboratuvarı, müzakerelerin sınama aracı, tahkimin savaş alanı olduğu jus commune için İnternet'in cazip bir platform olduğunu betimlemektedir. Paul Przemyslaw Polanski: "Towards A Supranational Internet Law", *Journal of International Commercial Law and Technology* [2006], C. 1, S. 1, sh. 3.

¹³ Kieron O'Hara, Wendy Hall, Four Internets: The Geopolitics of Digital Governance, Centre for International Governance Innovation Papers No. 206, 2018. Ortaya koyulan ayrışmaları gidererek İnternet'in evrilen yapısına uyumlu adımlar atmak üzere 2020 yılında Yeni Zellanda, Singapur ve Şili arasında sanal ortamda imzalanan, sonrasında Güney Kore ve Çin, Kanada vs ülkenin katılma talebinde bulunduğu, dijital kimlik, tüketicinin korunması, yapay zeka, siber güvenlik, inovasyon, siber uzayda ticareti ve işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan kıtalar arası Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması (DEPA: The Digital Economy Partnership Agreement) dikkate değer bir gelişmedir.

¹⁴ Elektronik ortamda yapılan müzayedeler ve diğer elektronik ticaret modelleri için bkz. Hossein Bidgoli, *The Internet Encyclopedia*, John Wiley and Sons, 2004, sh.121 vd.

¹⁵ E-ticaretin ne olduğuna ilişkin çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin OECD: "Sipariş almak veya vermek amacıyla özel olarak tasarlanmış yöntemlerle bilgisayar ağları üzerinden ürün ve hizmetlerin satılması veya alınması"; 2018 tarihli Çin E-Ticaret Kanunu: "İnternet ve diğer bilgi ağları aracılığıyla ürün veya hizmetlerin satışına yönelik faaliyetler"; ABD İstatistik Bürosu: "İnternet, mobil cihaz (m-ticaret), extranet, elektronik veri değişimi (EDI: Electronic Data Inter-

lerin de görece mütevazı bütçeleri ile seri olarak uluslararası arenaya açılmalarına olanak tanımaktadır.

3. ŞEFFAFLIK BEKLENTİSİ

Kimi müellife göre *lex mercatorianın* kendisi bir nevi tüccar topluluğunun öz-denetim (self-regulation) düzenlemesidir¹⁶ ve devlete bağlı üst denetim mekanizması ile birlikte var olmaması tehlike arz eder. İnternetin bundan etkilenen insanların düzenlemesine bırakmak yoğun İnternet toplumuna biçilmiş kaftanı sağlayacak olmasına karşın ticaret topluluklarının şeffaflıktan ve hukuki kesinlikten yoksun uygulamalarına sebep olabilecektir.¹⁷ Devlet, özünde vaad ettiği güven ortamını sağlamak için en azından öz-denetim (*self-regulation*) düzenlemesinin kuruluşuna ve tüm saha aktörlerinin menfaati temsil edilerek uygulanmasına ilişkin standartları belirlemek durumundadır.¹⁸

hange), elektronik posta veya diğer karşılaştırılabilir online sistemler üzerinden alıcının sipariş verdiği veya bir satışın fiyatı ve koşullarının müzakere edildiği ürün ve hizmetlerin satışı”; Avrupa Birliği İstatistik Kurumu Eurostat: “İnternet veya diğer bilgisayarlı ağlarla (online iletişim) gerçekleştirilen elektronik işlemler aracılığıyla işletmeler, hanehalkları, bireyler veya özel kurumlar arasında ürün veya hizmetlerin satılması veya alınması”; 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun: “Fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrim içi iktisadi ve ticari her türlü faaliyet” olarak tanımlamıştır. Murat Deliçay, Perakende E-Ticaretin Yükselişi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yayın no: 19, 2021, sh. 5.

¹⁶ Dommering’e göre, öz-denetim düzenleme devlet tarafından müdahaleler yapılmasını önlemek için bir çabadır, bir nevi sektör üyelerinin aralarında yaptıkları bir sözleşmedir. Egbert Dommering, “Regulating technology: code is not law”, Coding Regulation: Essays on the Normative Role of Information Technology, Hague, T.M.C. Asser Press, 2006, sh. 7.

¹⁷ Craig’e göre *lex mercatoria* e-ticaret için avantajdan çok dezavantajı olan bir yöntemdir. E-ticaret için henüz Avrupa Adalet Divanı’na tekabül edecek farklı uygulamaları engelleyen bir kurumun olmaması, sistemi şeffaflık ve yasal belirlilikten yoksun hale getirmiştir. İçeriğinin ne olduğundan emin olmasa bile bir kural taciye uygulanacaktır. Öncelikle Avrupa Adalet Divanı örnek alınarak uluslararası yetkili uyumlaştırıcı bir mahkeme kurulmalı ve ilk karar ulus mahkemelerine bırakılmalıdır. Bkz. William J. Craig, “Hague Conference on E-Commerce Law Introductory and Background Issues”, E-Commerce Conference, 26-27 Ekim 2004 Hague. Sistemin şeffaflık ihtiyacına yönelik mevzuat çalışmaları özellikle Avrupa Birliği’nde ivme kazanmış, 2022 tarihli Dijital Hizmetler Kanunu (DSA: Digital Services Act) ve Dijital Piyasalar Kanunu (DMA: Digital Markets Act) kabul edilmiştir.

¹⁸ Patrikios’un sınır ötesi, dinamik e-ticaret kurallarının ve çevrimiçi hakemlerce uyuşmazlık çözüm yollarının katılımcıları tarafından oluşturulmasının makul olup olmadığına ilişkin irdelemesi için bkz. Antonis Patrikios, “Resolution of Cross-border E-business Disputes by Arbitration Tribunals on the Basis of Trans-

Güven tesisine ilişkin sorgulama ekseriyetle sosyal unsurlar baz alınarak yapılmaktadır ve çevrimiçi dünyadaki sosyal unsurların İnternet mimarisinin farklı görünümüleri olduğu ileri sürülmektedir. Güvenmenin ne zaman akıllıca olacağı sorusunun tek cevabı bulunmamaktadır.¹⁹ Ancak şüphesiz ki şeffaflık (*transperancy*), güven ve hesap verebilirliği teşvik ettiği için tacirler arası (B2B) ilişkilerin çok önemli bir unsurudur. Avrupa Birliği'nde tacirler arası işlemlerin şeffaflığı, 2016 tarihli Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Yönetmeliği (General Data Protection Regulation: GDPR) ve 1993 tarihli Avrupa Birliği Haksız Sözleşme Şartları Direktifi (UCTD) tarafından düzenlenmektedir. Bu düzenlemeler, işletmelerin ürün ve hizmetlerinin yanı sıra sözleşme hükümlerine ilişkin açık ve özlü bilgi sunulmasını gerektirmektedir.

2022 tarihli Dijital Hizmetler Yasası (Digital Services Act: DSA) ve 2022 tarihli Dijital Piyasalar Yasası (Digital Markets Act: DMA), dijital sektörde şeffaflığı ve adaleti artırmayı amaçlayan iki yeni Avrupa Birliği düzenlemesidir. DSA, dijital hizmet sağlayıcılarının içerik denetleme uygulamaları konusunda daha şeffaf olmalarını ve kullanıcı verilerini nasıl topladıkları ve kullandıkları konusunda açık ve erişilebilir bilgiler sağlamalarını gerektirmektedir. DMA ise büyük dijital platformları hedef almakta ve pazar güçlerini kendi hizmet veya ürünlerine haksız avantaj sağlama yönündeki kullanımlarını engellemeyi amaçlamaktadır. 6365 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi

national Substantive Rules of Law and E-business Usages: The Emergence of the Lex Informatica", BILETA Annual Conference on Globalisation and Harmonisation in Technology Law, Malta, 2006, sh.4. Bu konuya ilişkin olarak Dokuzuncu Kalkınma Planı, ihtiyaç duyulmadığı noktada düzenleyici müdahalelerde bulunulmamasını öngörmüştür. (T.C. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Özel İhtisas Komisyonu, Telekomünikasyon Alt Komisyonu Raporu, Haziran 2006, Paragraf 4.2.3.) Dokuzuncu Kalkınma Planında Adam Smith'in Ulusların Zenginliği eseri ile kaynakların dağıtılmasında devletin minimum role sahip olduğu çözümler gündeme getiren modeline eğilim duyulmakla birlikte diğer uç noktayı oluşturan ondokuzuncu yüzyılda sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve gelir adaletsizliği, ağır çalışma koşulları gibi olumsuzluklardan etkilenen sosyalist ekonomik model de dikkate alınmıştır. 11. Kalkınma Planında ise İnternet'in güvenli kullanımını sağlamak üzere toplumun dezenformasyon ve yasa dışı faaliyetlere karşı korunmasına ilişkin önlemler alınmasına vurgu yapılmıştır. T.C. Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), Temmuz 2019, paragraf 477.

¹⁹ Güven ve akla yatkınlığın, onsekizinci yüzyıl ve öncesinde çağları etkileyen düşünürlerin bakış açıları ile sorgulanmasına ilişkin bkz. Kieron O'Hara, Trust: From Socrates to Spin, Cambridge, Icon Books, 2004, sh. 4.

Hakkında Kanun'da yapılan 2022 tarihli değişiklik ile, şeffaflık kavramı kullanılmamış olsa da, açıklığı zedelemek suretiyle haksız ticari uygulama olarak kabul edilecek durumlar sayılmıştır.

Şeffaflık, tacirler arası ilişkilerinin önemli bir unsurudur ve GDPR, UCTD, DSA ve DMA dahil olmak üzere çeşitli Avrupa Birliği düzenlemelerinde yer almaktadır. Bu düzenlemeler, işletmelerin ürün ve hizmetlerinin yanı sıra veri toplama ve kullanma uygulamaları hakkında açık ve erişilebilir bilgiler sunulmasını gerektirmektedir. Şeffaflığı artırarak adil rekabeti teşvik etmesi beklenen bu düzenlemeler, işletmeler için daha eşit bir faaliyet alanı yaratmayı ve tacirler arasında güven tesisini amaçlamaktadır.²⁰

Görüldüğü üzere İnternet'in düzenlenmesinde devlet düzenlemeleri ile öz-denetim (self-regulation) düzenlemeleri birbirinin tamamlayıcısıdır. Devlet İnternet ticaretinin fiziksel katmanını düzenleyip bunu bir çok yargılama yetkisine bölerken; öz-denetim düzenleme sınırötesi ve küresel yasa katmanını²¹ daha güçlü kılabilir. Devlet düzenlemesi içerik katmanını -yine birçok yargılama yetkisine bölerek- belirleyebilir. IETF (Internet Engineering Task Force), W3C (World Wide Web Consortium), ICANN (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers) öngörüldüğü şekilde geleneksel devlet düzenlemesi ile bir arada var olabilmıştır.²²

Avrupa Birliği ve ABD'nin İnternet'in yönetimi üzerine ortak görüşü, devletin yeterli seviyede düzenleme ile gizlilik²³, fikri haklar,

²⁰ Caroline Cauffman, Catalina Goanta, "A New Order: The Digital Services Act and Consumer Protection", *European Journal of Risk Regulation* [2021], C. 12, S. 4, sh. 758-774.

²¹ Örneğin sınır ötesi ticarete görülen neredeyse tüm akreditif uygulamaları SWIFT sistemini kullanmaktadır. SWIFT (UCP:Uniform Customs and Practice)'e bağlıdır, UCP de Uluslararası Ticaret Odası (ICC) tarafından düzenlenmiştir. UCP teknik yasa formunda lex mercatoria olarak değerlendirilebilir. Jens Haubold, Jane Kaufman Winn, "Electronic Promises: Contract Law Reform and Ecommerce in a Comparative Perspective", *European Law Review* [2002], C. 27, S. 5, sh. 583 vd.

²² Berger'in görüşünü benimseyen ifadeler için bkz. Jose MA. Emmanuel A. Caral, "Lessons From ICANN: Is Self-Regulation Of The Internet Fundamentally Flawed?", *International Journal of Law and IT* [2004], C. 12, S.1.

²³ Avrupa Komisyonu'nun 1998'de yürürlüğe giren Veri Güvenliği Direktifi'nde (The European Commission's Directive on Data Protection) kişisel verilerin yeterli düzeyde koruma sağlamayan Avrupa Birliği dışı ülkelere transferinin yasaklanması üzerine ticari ilişkilerin olumsuz etkilemesini önlemek üzere Amerikan Ticaret Bakanlığı, Avrupa Komisyonu ile işbirliği içinde güvenli liman anlamına

kaçakçılığın önlenmesi gibi kamu menfaatini ilgilendiren unsurları güvence altına alması olmuştur. Ancak Avrupa Birliği öz-denetim (self-regulation) düzenlemenin önemini kabul ederken ABD daha ileri giderek öz-denetim düzenleme liderliğinde yönetimi desteklemektedir, her iki durumda da devlet, rekabetin sağlanmasının gerektiği noktada aktif olabilecektir.²⁴ Tüketicinin taraf olduğu sözleşmelerde (B2C), tacirler arası sözleşmelere (B2B) göre müzakere imkanının daha az sağlanabildiğinden sebeple zayıf taraf yararına getirilen korumalar, ticaretin gelişimine zorlayıcı olarak yön verebilmektedir. Ancak pesimist bir yaklaşımla bu durumun zamanla *audi alteram partem* kuralının²⁵ etkin olarak uygulanmasına engel teşkil edebileceği ve sürdürülebilir İnternet yönetimi için yeniden gözden geçirilmesi gerektiği savunulmaktadır.²⁶

gelen safe harbor çerçevesini oluşturdu. Avrupa Birliği tarafından 2000 yılında onaylanan bu yapıya göre yeterli koruma sağladıkları sürece Amerikalı kuruluşlar Avrupa Birliği kuruluşlarıyla yargılamaya maruz kalmadan veri alışverişinde bulunabilecekti. Ancak Avrupa Birliği mevzuatına uygun veri yönetimi yapan işletmelerin listelendiği, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği (ve İsviçre) arasında imzalanmış bu Safe Harbour Agreement (Güvenli Liman Anlaşması), 2015 yılında Avrupa Birliği Adalet Divanı tarafından geçersiz addedilmiştir. Akabinde 2016'da aynı taraflar arasında ve daha kapsamlı olan, Privacy Shield Framework (Gizlilik Kalkanı Çerçevesi) kabul edilmiş ancak 2020 yılında Avrupa Komisyonu ve İsviçre Federal Veri Koruma ve Enformasyon Komisyonu sırayla yeterli koruma sağlamadığı yönünde karar/görüş bildirmiştir. Buna rağmen Amerika Birleşik Devletleri bu karar/görüşün tarafları yükümlülüklerinden alı koyamayacağı açıklaması ile "Privacy Shield Framework"ün halen geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Girişimin ayrıntıları, işletme bilgileri için bkz. <https://www.privacyshield.gov/> (SET: 25.04.2023).

²⁴ Jose MA. Emmanuel A. Caral, "Lessons From ICANN: Is Self-Regulation Of The Internet Fundamentally Flawed?", International Journal of Law and IT [2004], C. 12, S. 1. Petkova, öz-denetim düzenlemenin İnternet'in hemen her sahasında geçerli olması gerektiğini düşünerek Amerikan bakış açısını desteklemektedir. Svetozara Petkova: "The Potential Impact Of The Draft Hague Convention On International Jurisdiction And Foreign Judgments In Civil And Commercial Matters on Internet-Related Disputes With Particular Reference To Copyright", Intellectual Property Quarterly [2004], S. 2, sh. 175. Ham ve Atkinson, sınır ötesi elektronik ticarete düzenin getirdiği bir güven ortamı oluşmazsa bu dünya çapında ağ, engellenmiş yerel ağlar toplamı olacak. Hükümetlerin ticarete rekabeti sınırlayıcı eylemlerini uygun görmemekle birlikte egemenlik kavramına yer vererek kanunlar ihtilafına ilişkin öneriler getirmekte, bunu yaparken Dünya Ticaret Örgütü ilkelerine özel önem vermektedir. Shane Ham, Robert D. Atkinson, "A Third Way Framework for Global E-commerce", Progressive Policy Institute Policy Report, Mart 2001, sh.1-29.

²⁵ Audi alteram partem, "diğer tarafın dinlenilmesi" anlamında savunma hakkının bir unsurunu teşkil etmektedir.

²⁶ Schdeva, yoğun korumacı modellerin siber uzayda verimsiz kalmasının çok muhtemel olduğunu savunmaktadır, bkz. Amit M. Schdeva, "International

4. KAYNAKLARA BAKIŞ

Siber uzayda tacirlerin ilişkilerini düzenleyen kuralların görece geleneksel ticarete uygulanan kurallardan bağımsız olmasının gerekliliği tartışılmakla birlikte insan faktörünün halen baskın olduğu yerde insanın ticari geçmişinin tamamen dışlanamayacağına dikkat edilmelidir. Pek tabii yapay zekanın göstereceği gelişim ticaretin tanımlanması ve kaynaklarının gözden geçirilmesinde şu an tasavvur edemediğimiz farklılıklar doğurabilir. Ancak bu öngörülemez bir yoldur, bu sebeple çalışmada mevcut düzenlemeler üzerinde gelişen siber uzay tacirlerini ilgilendiren kaynaklara yer verilmiştir.

4.1. Ticari Teamül

Kimi müellife göre *"Teamülün en güçlü göstergesi ilim adamı tarafından veya devlet tarafından yayımlanmış olmasıdır."*²⁷ Birleşmiş Milletlerin tavsiye kararları veya birleşmiş milletlerin uluslararası hukuk komisyonu raporları mahkeme kararları üzerinde etkili olabilmektedir. Teamül hukukuna etkinlik kazandırma çabası ulusların farklılaşan anlayışları göz önünde bulundurulduğunda dezavantaj olarak görülmektedir; aynen ortaçağ ticaretinde olduğu gibi. Bu modern uluslararası uygulamalar, aynı ortaçağ ticaret hukukunda olduğu gibi, gelişmekte olan siber uzay hukukuna önce uluslararası bilgisayar ağları arasındaki ilişkilere mevcut kurallar uygulanacak; ikincil olarak siber uzaya has gelenek gelişecektir. Uluslararası hukukun gelişim süreci göz önünde bulundurulduğunda böylece gelişen ve geniş uygulama

Jurisdiction in Cyberspace: A Comparative Perspective", *Computer and Telecommunications Law Review* [2007], C. 13, S. 8, sh. 245 vd. Aksi yönde Akipek ve Dardağan, sağlayacağı bu kolaylığa karşılık, lex mercatoria kurallarının sanal ortamda uygulanması bazı sakıncaları da beraberinde getireceğini savunmaktadır, buna göre lex mercatoria'nın sanal ortamda yaygınlaşması, büyük ölçüde bu ortamda bağlantı kuranların hepsini kapsamına alabilecek şekilde düzenleme getiren sözleşmelerin yapılmasını gerektirecektir; tarafların güçlerinde denklik olmadığı durumlarda sözleşmenin daha güçlü tarafına hazırlanmış hükümlerden zarar görmeleri olasılığının daha büyük olacağı görülmektedir. Bütün hukuk dallarında olduğu gibi, milletlerarası özel hukuk alanında da, zayıf tarafın korunması bir öncelik teşkil etmektedir. Bu nedenle, lex mercatoria'nın sanal ortamdaki uygulanırılığı tahlil edilirken, zayıf tarafın korunması hususu da öncelikle dikkate alınmalıdır. Şebnem Akipek, Esra Dardağan, "Sanal Ortamda Gerçekleşen Telif Hakkı İhlallerine Uygulanacak Hukuk", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* [2001], C.50 S.3, sh. 135.

²⁷ Mark W. Janis, *An Introduction to International Law*, Little Brown, Aspen Publishers, 2003, sh. 32.

alanı bulan teammüllerin egemenlikten güç almadan bağlayıcı olacağı söylenebilir.

Bununla birlikte hakimin ne zaman bir geleneğin uygulamaya değer olduğuna ne zaman korunmaya değer olmadığına karar vermesi güçlük arz etmektedir.²⁸ Bu sebeple teamüllerin dikkate alınmasında bilirkişilerden yararlanılması makul karşılanmaktadır.²⁹

Uyuşmazlık Çözümü Enstitüsü Kamusal Kaynaklar Merkezi (The Center for Public Resources Institute for Dispute Resolution), tacirler arası ilişkilere uygulanmak üzere zorlayıcı, bağlayıcı olmayan yöntemler geliştirmektedir.³⁰ Böylece uyuşmazlıkların iş ahlakına ve akla uygun, etkin yolla çözülebileceğini öngörmektedir. Merkezin -bir diğer alternatif uyuşmazlık çözümü sağlayıcıları arasında geçerli olacak etik kuralları oluşturma projesinin Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümü (ODR: Online Dispute Resolution) dahil tüm alternatif uyuşmazlık çözümlerine uygulanması öngörülmektedir. Merkezin Georgetown Üniversitesi Hukuk fakültesi ile birlikte yürüttüğü Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Etik Projesi (ADR Ethics Project), gizlilik, örgütsel yapı, şeffaflık gibi ilkelerin çerçevesini çizmeyi öngörmektedir.³¹

4.2. Netetiği ve Kapsamını Belirlemedeki Güçlükler

Ticari hayatın *sui generis* platformu İnternet'in kullanımına ilişkin ilkeler oluşmakla birlikte³² tacirler arası ilişkilere yönelik net teamüller gözlenmemektedir.

²⁸ I. Trotter Hardy, "The Proper Legal Regime for Cyberspace", *University of Pittsburgh Law Review* [1993], C. 55, sh. 993 vd.

²⁹ Mark W. Janis, *An Introduction to International Law* (Little Brown: Aspen Publishers, 2003), sh. 45. Arnold Vahrenwald, *Out-of-court dispute settlement systems for e-commerce*, Part IV: Arbitration, İtalya, 2000, sh 181.

³⁰ Merkezin geliştirdiği standartları ve projeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.cpradr.org/> (SET: 25.04.2023).

³¹ Mohamed Wahab, "Globalisation And ODR: Dynamics Of Change In E-Commerce Dispute Settlement", *International Journal of Law and IT* [2004], C. 12, sh. 140.

³² Kabul edilebilir kullanım ilkelerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Arnold Vahrenwald, *Out-of-court Dispute Settlement Systems for E-commerce*, Part IV: Arbitration, İtalya, 2000, sh. 181. Burada etiği daha geniş açıdan ele almak yardımcı olacaktır. Zira *lex mercatorianın* ticari hayatı düzenleme becerisinin iyi niyet ve etik kurallarının ticari ilişkilerde önemsenmesinde yattığı ileri sürülmektedir. Peter Drahos, John Braithwaite: "Global Business Regulation", *The Journal of Political Philosophy* [2001], C. 9, S. 1, sh. 110.

Uyuşmazlığı çözecek makam netetiği (*netiquette*) veya siber-hukuk (*cyberlaw*) kurallarını uygulayabilir, ancak bu kavramların içerik ve kapsamına ilişkin evrensel görüş birliği bulunmamaktadır. Örneğin geleneksel ağ kültürü, İnternet sitesi tasarımcısının diğer bir web sitesine bağlantı vermesini onaya tabi kılmamaktadır.³³ Bununla birlikte tasarımın bütünlüğünü bozup belli sayfalarına bağlantı verilmesi uygun görülmebilmektedir. Zira bu durum web sitesinin normalde edineceği çoğunlukla açılış sayfasından edinilen reklam gelirlerine etki edebilecektir.

İnternet gelişmesi ile oluşan, devlet baskısı olmadan geçiş kullanıcı kitlesi tarafından benimsenen ilke, örf, adet ve etik kuralları (netetiği-ni) uyuşmazlık çözümünde dikkate alınmalıdır. Örneğin Fransız Temyiz Makamı İnternet erişim sağlama sözleşmesine ilişkin uyuşmazlığı incelerken “ilişkinin doğası”, “sözleşmenin karakteri” kavramlarını kullanarak verdiği kararlarda siber uzayın kendine has etiğine dayandığı söylenebilecektir: “elinden geleni yapma taahhüdü” ve “hizmette kesinti” kavramlarını hız dünyasının dili ile okumak durumunda kalmıştır.³⁴ Ancak bu netetiğinin tanımını yapan, kurumun gelişimine adanmış bağlayıcı, sürekli yapı ihtiyacı vardır. İnternet ticaretine girişenler için yol gösterici olabilecek netetiğinin *lex mercatoria*’ya kaynak teşkil edip edemeyeceği şüphelidir. Zira Berlin Bölge Mahkemesi’nin kararında hakim, İnternet’in teknik özelliklerini kasten haksız kazanç elde etmek için kullananlara karşı netetiğinin hiçbir etkinliğinin olmadığını, kuralların tüm kullanıcılar için zorunlu hale getirilmesi gerektiğini belirtmektedir.³⁵ Kimi müellife göre İnternet ticareti aktörleri netetiğine, uygulamadan teamüle geçiş için gerekli olan *opinio iuris sive necessitatis* olarak bakmamaktadır.³⁶ Her halükârda netetiğinin uluslararası iletişim standartları anlamında oturmuş kurallarına, uyuş-

³³ İnternette bağlantı oluşturmaya ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Ignacio Javier Garrote, “Linking and Framing: A Comparative Law Approach”, *European Intellectual Property Review* [2002], C. 24, S. 4, sh. 184-198.

³⁴ UFC/AOL, Fransız (1’inci) Temyiz Mahkemesi, 8.Kasım.2007 t., K 05-20.637, n° X 06-13.453 (birleşen temyiz numaraları), karar metni için bkz. <http://www.juris-com.net/jpt/visu.php?ID=741> (SET: 25.04.2023).

³⁵ 13.10.1998 t., 16 O 320/98 s. Berlin Bölge Mahkemesi kararının resmi olmayan yayını için bkz. <http://www.jura.uni-sb.de/jurpc/rechtspr/19980187.htm> (SET: 25.04.2023).

³⁶ Arnold Vahrenwald, Out-of-court dispute settlement systems for e-commerce, Part IV: Arbitration, İtalya, 2000, sh. 182.

mazlık çözümlerinde dayanılabilmesi gerekir. Zira bu kurallar ticari hayatın aktörlerinin süzgecinden geçmiş kurallardır.³⁷

-1267623/Nexx Online Davası³⁸

1267623 internet bazında çalışan, ürünlerini tanıtmak için günde 100.000'lerce istenmeyen e-posta yollayan Kanada/Toronto'da kurulmuş bir şirkettir, Nexx Online ise bir servis sağlayıcıdır. İki şirket arasında hizmet sağlama sözleşmesi imzalanmıştır. Nexx Online, 1267623'in müşterilerine istenmeyen e-posta yollamaya devam etmesi halinde sitesini kapatacağı uyarısında bulunur ve 1267623 bu işi ABD/Kaliforniya'da kurulmuş şirkete ihale eder. Ancak Nexx Online, netetiğini ihlal ettiği iddiası ile 1267623'ün İnternet sitesini kapatır. 1267623, eyleminden dolayı zarar ettiği iddiası ile Nexx Online'e karşı Kanada'da tazminat davası açar.

Nexx Online ve kendi servis sağlayıcısı Exodus arasındaki sözleşmenin çeşitli maddelerinde Nexx Online üzerinden istenmeyen e-posta gönderiminin yasaklandığı belirtilmektedir. Exodus, bu konuda sıfır toleranslı, istenmeyen e-posta karşıtı politikasını açıkça ortaya koymuştur. 1267623 ile Nexx Online arasındaki sözleşmede istenmeyen e-postaların gönderilemeyeceğine ilişkin açık bir kural yoktur, ancak hakim Wilson'a göre yazılı olarak değinilmese de varlığı kabul gören netetiği, istenmeyen e-postaların yollanmasının teammül ihlalidir ve sözleşmeyi feshetme yetkisi doğurmaktadır; taraflar aksini açıkça kararlaştırmadığı takdirde netetiği tarafların ilişkisine uygulanmalıdır.

İnternet üzerinden yapılacak ticarete henüz ticari örf ve adet teşekkül ettiği gözlenmediği için internete özel bir *lex mercatoria*'nın varlığından söz etmek zordur. Bu duruma rağmen taraflar uyuşmazlığa *lex mercatoria*'nın uygulanmasını öngördüğünde Uluslararası Ticari Sözleşmelere ilişkin UNIDROIT İlkeleri, Avrupa Sözleşme Hukuku İlkelerine göre uyuşmazlık çözülebilecektir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Uluslararası Mal Satımı Sözleşmesi (CISG), E-Elektronik Ticaret hak-

³⁷ Örneğin İtalyan uygulamasında alan adları verilirken Sicil Kurumunun ilgili kuralları ve netetiğinin göz önünde bulundurulduğu açık ifade ile bildirilmektedir. Stefania Lucchetti, Paolo Cerina, "Italy: Electronic Commerce – Domain Names", *Computer Technology Law Review* [2000], C. 6, S. 6, sh. 85.

³⁸ 1267623 Ontario Inc. and Codes Communications Inc. v. Nexx Online Inc., C20546/99, [1999] O.J. No. 2246, bkz. <https://ca.vlex.com/vid/1267623-ont-inc-v-681284609> (SET: 25.04.2023).

kında UNCITRAL Model Kanunu, Avrupa Birliği EDI Model Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler (UN/CEFACT) Elektronik Ticaret Sözleşmesi de uygulama bulabilmektedir. Alan adları sahasında ise ICANN uygulamalarına değinmek şarttır.

4.3. Tabandan Tepeye Düzenleme ve Tersi: Standartlar, Kanunlar ve ICANN

Sebest ticaretin gelişmesini güçlü ekonomiler olumlu etkilemektedir: serbest ticaret emperyalizmi özel şirketlere ihtiyaç duymaktadır, özellikle uluslararası karar mekanizmalarında özel hukuk kişilerinin varlığının tercih edildiği ileri sürülmektedir.³⁹ *Lex mercatoria*, Uluslararası Standartlaştırma Organizasyonu (ISO: International Standardization Organization), Sivil Toplum Örgütleri (NGO: Non-Governmental Organisation) ekseriyetle ekonomik olarak güçlü ülkelerde kurulmaktadır. Yine savı destekleyen bir örnek Tahsisli Adlar ve Sayılar İnternet Kurumudur (ICANN: Internet Corporation for Assigned Names and Numbers). ABD'nin California Eyaletinde kurulmuş olan ICANN'nin ABD politikalarından ne kadar bağımsız hareket edebileceğini sorgu-

³⁹ Serbest ticaret ve emperyalizm üzerine inceleme için bkz. Nico Krisch, "International Law in Times of Hegemony: Unequal Power and the Shaping of the International Legal Order", *European Journal of International Law* [2005], C. 16, S. 3, sh. 386. Devletlerin temsil edildiği Birleşmiş Milletler'in ticari işler kapsamında veri mesajı formatında kullanılan her türlü bilgiye uygulanacağı öngördüğü UNCITRAL Elektronik Ticaret Model Kanunu (UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce) (Madde 2a) oluşmasında sektör temsilcilerinin görüşlerinin alındığı rapor edilmektedir. Aynı yönde bkz. parayı takip ederek elektronik ticareti düzenlemeyi amaçlayan, digital ürünleri mal değil hizmet olarak değerlendiren Electronic Commerce: Taxation Framework Conditions, OECD, C(98)143. Ayrıca İnternet'te adil ticaret, reklam ve pazarlama uygulamalarını; çevrimiçi bir işletmenin kimliği, sunduğu mal veya hizmetler ve herhangi bir işlemin hüküm ve koşulları hakkında açık bilgilere erişilebilmesini; işlemlerin onaylanması için şeffaf bir sürecin sağlanmasını; güvenli ödeme mekanizmalarının kurulmasını; adil, zamanında ve uygun fiyatlı uyuşmazlık çözümünün yaygınlaşması; veri gizliliğinin korunmasını ve tüketici ve işletme eğitiminin sürdürülmesini teşvik etmeyi amaçlayan 1999 tarihli OECD Elektronik Ticaret Bağlamında Tüketicinin Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler (OECD Guidelines for Consumer Protection in the Context of Electronic Commerce (1999) yayımlanmış; bu ilkeler 2016 tarihli Elektronik Ticarete Tüketicinin Korunmasına İlişkin OECD Tavsiyeleri ile güncellenmiştir. 2016 Revizyonu ile bedelsiz işlemler, dijital içerik, faal tüketiciler, mobil araçlar, gizlilik ve güvenlik riskleri, ödeme koruması, ürün güvenliği hususlarında ileri önlemler alınması öngörülmüştür. <https://www.oecd.org/sti/consumer/ECcommerce-Recommendation-2016.pdf> (SET: 25.04.2023).

lamalıyız. Teknolojiyi kim geliştiriyorsa, kuralını da onun yazdığını söylemek mümkündür.

İnternet ticareti daha önce kullanılan teknolojilere kıyasla daha fazla standartlaşmaya ihtiyaç duymaktadır.⁴⁰ Standartlaşmaya yönelik bu çabaya, LegalXML, Court Filing, eNotary, IntJustice, Lawful Intercept (küresel kanıt değişimi programı) gibi oluşumlar kendi sahalarında Dosya Tip Tanımı (DTDs: Document Type Definitions) örnek verilebilecektir.⁴¹

Açık Kaynak Yazılımı (*open source software*) ulusal hukuka bağlı olması yanında buna bağlı yapılan sözleşmelerin *lex mercatoria*'ya bağlı olması sözkonusu olmaktadır. Kimi müellife göre temelde ulusal hukuklara bağlı gelişen bu uygulama *lex mercatoria* için ideal kaynak olmaktan uzaktır.⁴²

İnternet alan adı korsanlığında marka, isim, ticaret unvanı, işletme adı alan adı şeklinde .com, .org, .net, .info uzantılı olarak şirket sahibinden başkası tarafından tescil edilebilmekte ve gerçek hak sahibine çok yüklü bir meblağ karşılığında devri teklif edilmekte veya korsanın amaçlarına alet olabilmektedir. Hukuki yoldan meseleyi halletmek isteyen hak sahibi için geçerli bir mahkeme emrini dünyanın diğer bir ucunda uygulamak son derece güçlük arz etmiştir. İnternette güven ortamının oluşmasını sabote eden bu uygulamayı önlemek amacıyla Tahsisli Adlar ve Sayılar İnternet Kurumu (ICANN: Internet Corporation for Assigned Names and Numbers) tarafından 1999 yılı sonunda WIPO'nun desteği ile İnternet Alan Adı Uyuşmazlık Çözümü Yeksenek Kuralları (UDRP: Uniform Domain Name Dispute

⁴⁰ Jens Haubold, Jane Kaufman Winn, "Electronic Promises: Contract Law Reform and Ecommerce in a Comparative Perspective", *European Law Review* [2002], C. 27, S. 5, sh. 582. Radin'e göre Tüm eyaletlerinde Amerikan Ticaret Kanunu'nun (UCC: Uniform Commercial Code) geçerli olması tacirlerin güvenle eyalet sınırı ötesi ticaret yapmasını daha az masraflı hale getirmekle birlikte bu standartlaşma ağ fikrine zarar verici etki gösterebilir. Bkz. Margaret Jane Radin, "Online Standardization and the Integration of Text and Machine", *Fordham Law Review* [2001], C. 70, sh. 1130.

⁴¹ Darryl Mountain, "XML E-Contracts: Documents That Describe Themselves", *International Journal of Law & Information Technology* [2003], C. 11, sh. 281.

⁴² Açık kaynak yazılımının *lex mercatoria*ya temel teşkil edip edemeyeceği tartışması için bkz. Fabrizio Marrella, Christopher S. Yoo, "Is Open Source Software the New *Lex mercatoria*?", *Virginia Journal of International Law*, C. 47, S. 4, sh. 824.

Resolution Policy) ve bununla ilgili Usul Kuralları (RUDRP) yürürlüğe konulmuş ve bu konuda büyük mesafeler alınmasını sağlamıştır. Türkiye'deki marka sahibi işletmelerin de uğradığı internet alan adı korsanlığı karşısında ICANN Tahkim Usulü tanınmış ve bu yola sık sık müracaat edilmiştir.⁴³

ICANN'ın varlığının sektöre sağladığı avantajlara değinmek gerekirse, öncelikle Network Solution's Inc.'in alan adı konusundaki tekeli son bulmuş ve rekabet ile bedeller düşmüştür.⁴⁴ Yukarıda açıldığı gibi UDRP geliştirilmiş ve yeksenak seri uyuşmazlık çözümü dönemi başlamıştır. Bununla birlikte ICANN'nin demokratik bir kuruluş olduğu yönünde sorgulamalar vardır. Kimi müellife göre ICANN resmi bir hükümet bağlantısı olmamasına rağmen İnternet'te bilgi akışını doğrudan değil ama siber uzay sakinleri üzerindeki kontrolü ile yönlendirebilmektedir.⁴⁵ Bununla birlikte kimi müellife göre fikri haklar alanında UNIDROIT gibi uyumlaştırma çalışmaları yanında alan adı ve ticari marka gibi verildiği ülkenin kamu menfaati ile yakından ilgili bir uyuşmazlığın bir kurumun genel kuralları ile çözülmesi kabuledilebilir değildir ve böylece ICANN'in *lex mercatoria*'ya kaynak teşkil etmemesi gerekir.⁴⁶

4.4. Tahkim: Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümü (ODR:Online Dispute Resolution)

Kimi müellif tahkime ilişkin kuralların emeklemekte olan *lex mercatoria* düzenlemeleri olduğunu savunmaktadır.⁴⁷ *Lex mercatoria*nın ge-

⁴³ Savaş Bozbel, İnternet Alan Adlarının (Domain Names) Korunmasında ICANN Tahkim Usulü, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006.

⁴⁴ Jose MA. Emmanuel A. Caral, "Lessons From ICANN: Is Self-Regulation Of The Internet Fundamentally Flawed?", *International Journal of Law and IT* [2004], C. 12, S. 1.

⁴⁵ Susan Schiavetta, Konstantinos Komaitis, "ICANN's Role in Controlling Information on the Internet", *International Review of Law, Computers & Technology* [2003], C. 17, S. 3, sh. 267-284. Mayıs 2007 ICANN Politika gelişim süreci çalışma kağıdına göre alan adları sisteminde fikir birliği sağlamanın zorluğu ICANN'in tam demokratikleşmesini önlemektedir. Tartışma için bkz. <http://www.icann.org/committees/evol-reform/working-paper-process-07-may02.htm> (SET: 25.04.2023).

⁴⁶ Arnold Vahrenwald, Out-of-court dispute settlement systems for e-commerce, Part IV: Arbitration, İtalya, 2000, sh. 181.

⁴⁷ Görüşlerini Berger'in yaklaşımına dayandıran Nottage için bkz. Luke Nottage: "The Procedural Lex mercatoria: The past, Present and Future of International

lişiminde önemli yere sahip olan tahkim usulü, ODR ile yeni bir çehre kazanmıştır.⁴⁸ Özellikle yerleşmiş standartların söz konusu olduğu otomasyona geçmeye yönelen sahalarda, hukuki incelemelerin yapay zekalarca yapılabilmesi yönünde adımlar atılmıştır.⁴⁹ UYAP⁵⁰ sistemi-mizde bu yönelimin izleri görülmektedir.⁵¹

Başlarda geleneksel alternatif uyuşmazlık çözüm süreçlerinin ağ tabanlı çevrimiçi ortamda yürütülmesi biçiminde görülen ODR, geliş-tikçe sadece bilginin iletilmesi değil aynı zamanda bilginin işlenmesini içeren bir sürece evrilmiştir.⁵² Günümüzde ODR, özel yazılımlar aracı-

Commercial Arbitration", CDAMS Symposium, Kobe University Law Faculty, 29 Eylül 2003, sh.4.

⁴⁸ Hukukun nesnelleştirilmesi bir zamanlar romanlarda öngörülen bir kurgu olmaktan çıkmıştır. Richard Susskind'in hukukta standartlaşmanın avukatlık mesleğinin sonu olacağı yönündeki savını romanlaştırdığı *The End of Lawyers?* adlı kitabının ikinci baskısı için yapılan kitap incelemesi için bkz. Emilie Hunter, "Book Review: Richard Susskind, *The End of Lawyers? Rethinking the Nature of Legal Services*", *Human Rights Law Review* [2010], C. 10, S. 4, sh. 797-801. Benzer yönde Virginia, ABD merkezli DoNotPay işletmesinin sunduğu sohbet-robotu (cahatbot) DoNotPay, park cezasına ilişkin bir yargılamada sanık tarafından duruşmada bulundurulmuş ancak avukatlık lisansı bulunmadan hizmet verdiğini beyan ederek Kaliforniya Haksız Rekabet Kanunu'na aykırı davrandığı gerekçesiyle 2023 yılının başında hakkında dava açılmıştır; *Faridian v. DoNotPay Inc*, Superior Court of the State of California for the County of San Francisco, No. CGC-23-604987, <https://www.lexislegalnews.com/mealeys-cyber-tech-e-commerce/articles/88185/ai-chatbot-illegally-offers-legal-services-without-law-license-man-alleges> (SET: 25.04.2023).

⁴⁹ Hukuk firmalarının mütaala vermek yanında know-howlarını oluşturduklarını ve bunu yapay zeka ile otomasyon forma sokmalarının mümkün olduğu savı için bkz. Robin Widdison, "New Perspectives in Legal Information Retrieval", *International Journal of Law and IT* [2002], C. 10, S. 1, sh. 41-70.

⁵⁰ UYAP sistemi ile ilgili resmi bilgiler için bkz. <http://www.uyap.gov.tr/> (SET: 25.04.2023).

⁵¹ Bu izlenime rağmen belirtmek gerekir ki 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu, 2'inci ve 20'inci maddelerinde arabulucunun Türk vatandaşı, hukuk fakültesi mezunu gerçek kişi olmasını ve özel sicile kayıt olmasını öngörmekle otomasyona geçmiş çevrimiçi uyuşmazlık çözümünün uygulamasını engellemektedir. Kanun'un dikkat çeken 18'inci maddesinde, arabulucu aracılığıyla imzalanan uzlaşma metnine Kanun'da belirtilen mahkemelerce icra edilebilirlik şerhi verilmesi halinde, uzlaşma metninin, ilam hükmünde olacağının düzenlenmesi, uyuşmazlığın tarafları arasında imzalanan ve avukat tarafından onaylanan belgenin ilam hükmünde bir protokol olacağını düzenleyen 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 35/A maddesi ile de uyum halindedir.

⁵² Orna Rabinovich-Einy, Ethan Katsh, "Digital Justice, Reshaping Boundaries in an Online Dispute Resolution", *International Online Dispute Resolution* [2014], C.1, S.1, sh.6.

lığı ile otomasyona geçmiş olarak parasal uyuşmazlıkların giderilmesi, tüketici şikayetleri için ombudsman hizmetleri, elektronik ortamda arabuluculuk şeklinde görülebilmektedir.⁵³ Siber uzayda kurulmuş ilişkilerin yine çevrimiçinde uzmanlaşmış, aynı yapıya sahip araçlarla çözümlenmesi akla yatkın görülmektedir.⁵⁴ ODR’de güvenlik protokolleri ile işlem güvenliği ve gizliliği sağlanmaya çalışılmaktadır.⁵⁵ Hali-hazırda elektronik ortamla uyum içinde tasarlandığı için İnternet’in gelişimini desteklemekte, kullanıcılarına adil ve etkin bir ortam vaad

⁵³ Virtual Magistrate Project, the Online Ombuds Office, Maryland Üniversitesine ait Aile Hukuku Projesi (Family Law Project) uygulamalarının etkilerine ilişkin gözlemler için bkz. Ethan Katsh, Leah Wing, “Ten Years of Online Dispute Resolution (ODR): Looking at the Past and Constructing the Future”, The University of Toledo Law Review [2006], C. 38, S. 1, sh.19 vd.

⁵⁴ Wahab, alternatif uyuşmazlık çözümü ile elde edilen kararlara karşı kanun yolunun açık olmasını dahi sistemin avantajı olarak görülen seriliğin ortadan kalkmasına yol açacağını, ancak taraflardan birinin görece zayıf olduğu durumlar dikkate alınarak bir gereklilik olduğu düşünülebileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte insan unsurunu içermeyen Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümü’nün böyle bir denetime ihtiyaç duyup duymadığını tartışmakta, insan unsurunun dahil olmadığı böylece etkiye kapalı, -bir nevi- teyid edilmiş mantık kuralları ile en uygun sonuca ulaşılacağını savunmaktadır. İlgili irdeleme için bkz. Mohamed Wahab, “Globalisation And ODR: Dynamics Of Change In E-Commerce Dispute Settlement”, International Journal of Law and IT [2004], C.12, sh. 147 vd. Uyuşmazlığın çözümünde vicdani değerlendirme ile menfaat dengesinin sağlanmasının programlanıp uygulamaya konulması, salt hesaplamalara dayalı uyuşmazlıklarda kabul edilebilecekken bu bakış açısının genellenmesi ağır sonuçlar doğurabilecektir. 1996 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Ticareti Kolaylaştırma ve Elektronik Ticaret Merkezi (UN/CEFACT: United Nations Centre for Trade Facilitation and Electronic Business) Hukuk Çalışma Grubu ticari ilişkiler için Online Uyuşmazlık Çözümü (ODR) modellerinin geliştirilmesi ve bunların dünya çapında uygulanması üzerinde çalışmaktadır. Grup üye ülkelerdeki resmi kuruluşlar, sektörel kuruluşlar, sanayi kuruluşlarının katılımına açık olarak standartların oluşması ve yerleşmesi için çalışmalarını sürdürmekte, öneriler hazırlamaktadır. Çalışmaların arka planı için bkz. Paul Motion, “Encouragement of Alternative Dispute Resolution”, The New Legal Framework for E-commerce in Europe, (Editör Lilian Edwards), sh 142. 2013 tarihli Avrupa Birliği Tüketici Uyuşmazlıkları için Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümü Yönetmeliği, konuya ilişkin önceki mevzuatta değişiklik yapmıştır ve Birlik üyesi ülke tüketicilerin çevrimiçi satım ve hizmetten doğan uyuşmazlıklarına ilişkin ODR sistemini düzenlemektedir.

⁵⁵ Ticari uyuşmazlıkta taraflar genellikle isimlerini ifşa edilmemesini tercih eder. Oysa yerleşik uygulamada tahkim kararları tanınma ve tenfize ihtiyaç duyduğundan yerel yargıda gizlilik zaafına muhatap olmaktadır ve böylece bir yandan da elektronik ticaret uyuşmazlıklarında hukuki belirliliğin sağlanmasına hizmet etmektedir. Ancak tam da bu sebeple ICANN, Alan Adı Uyuşmazlık Çözüm Politikası’nın (UDRP: Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy) çatısında hizmet veren ODR sağlayıcıları kararlarının tam metinlerini -heyet aksi yönde karar vermedikçe- yayımlamamaktadırlar.

etmektedir. Özellikle küçük hacimli uyuşmazlıklar için sunduğu seri ve ucuz çözüm yöntemi önemli avantaj sağlamaktadır.⁵⁶ Coğrafi sınırları olmayan siber uzayda tarafların uyuşmazlık çözümü sağlayıcılarını seçmede alabildiğine özgür bırakmaktadır.⁵⁷ ODR, özellikle siber uzayda bu uzaydan kaynaklanan uyuşmazlıkları belli bir yerde müzakere ve arabuluculuğa ihtiyaç duymadan çözmeye yapısı itibarıyla daha elverişlidir. ODR yüz yüze uyuşmazlık çözüm yöntemlerine göre bir diğer avantajı uyuşmazlık sırasında tarafların birbirleri ile muhatap olup çözümsüzlüğe gitmelerine mahal vermemesidir. Aynı zamanda yabancı bir sistemde yargılamanın tarafı olma kaygısının burada bulunmamaktadır. Geleneksel alternatif uyuşmazlık çözümleri ile karşı-

⁵⁶ Thomas Schultz, "Human Rights: A Speed Bump for Arbitral Procedures? An Exploration of Safeguards in The Acceleration of Justice", *International Arbitration Law Review* [2006], C. 9, S. 1, sh. 10. eBay'in Birleşik Krallık'ta bu yolla her sene 60 milyon şikayeti çözümlemesine ve bu minvalde diğer örneklerle ilişkin bkz. Naureen Akhtar, Aamir Khan, İmran Habib, "Online Dispute Resolution as a Solution to E-Commerce Disputes: A Comparative Study of Pakistan and UK", *Journal of Contemporary Issues in Business and Government* [2022], C. 28, S. 3, sh. 154. Tahkim uzmanları alan adı ihtilafları çözümüne üretilen melez yöntemle dikkat çekmekte. Sisteme kayıt yapan, üçüncü kişinin kullanımı engellemeye yönelik iddiası olduğu takdirde özel bir oturumda alınacak adının üçüncü kişiye devri kararına bile izin vermektedir. ICANN'ın uygulamaları olan UDRP ve RUDRP hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Luke Nottage, "The Procedural Lex mercatoria: The past, Present and Future of International Commercial Arbitration", CDAMS Symposium, Kobe University Law Faculty, 29 Eylül 2003, sh. 25. vd. Bununla birlikte gerek Dünya Fikri Haklar Örgütü'nün (WIPO: World Intellectual Property) İnternet üzerinden ticari markalara bağlı olarak alan adı uyuşmazlıklarını çözmeye yönelik uygulaması Administrative Challenge Panel gerekse AAA ve Siber Uzay Hukuku Enstitüsü'nün ortak çalışması olan Virtual Magistrate Project'in tazminat prosedürünün olmaması sistemlerin etkinliğini azaltmaktadır. R. Doak Bishop, "A Practical Guide For Drafting International Arbitration Clauses", *International Energy Law & Taxation Review* [2000], C. 1, sh. 20 vd.

⁵⁷ Avrupa Komisyonu'nun önemle vurguladığı üzere alternatif uyuşmazlık çözümü gerçekten politik bir tercihtir, bkz. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law, COM(2002) 196, Celex No. 502DC0196. Avrupa Birliği uygulaması uyarınca iç piyasada sektörcü düzenleme özellikle e-güvenin sağlanması ve ODR'nin uygulama alanlarında özendirilmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler için İnternet'in dinamik bir iş çevresi oluşturduğu düşünülerek "Rakamsal takıl" (go digital) gibi akımlar yönünde iş kurmaktan vergilendirmeye uygulamalar sadeleştirilmiş ve geliştirilmiştir, bkz. eEurope 2005 Action Plan: An Information Society for All, COM(2002) 263, Celex No. 502DC0263. Bu amaçla bir seri direktif çıkarılmıştır. Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin, ODR'yi benimsemek bir yana, kendi başına mı yoksa geleneksel yargılama yöntemleriyle birlikte mi ele alınması gerektiğine ilişkin irdelemesi için bkz. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law, COM(2002) 196, Celex No. 502DC0196.

laştırıldığına seri, az masraflı, çevrimiçi yapılan işlemlerin ihtiyaçlarına göre tasarlanmış ODR süreçlerinin ticari ilişkilerin tercihi olması yönünde gerçekçi öngörüler bulunmaktadır.⁵⁸ Âma-teklif (*blind offer*), çok değişkenli çözüm optimizasyonu programı, güven markası projeleri, kredi kartı geri ödeme mekanizması gibi akıllı ağlar ve yazılımlar ile geliştirdiği başarılı uygulamalar mevcuttur.⁵⁹

5. ULUSLARÜSTÜ SİBER UZAY HUKUKU İHTİYACI

“‘Sınırları olmayan bir ortam egemenlik politikalarıyla bir arada nasıl var olabilir?’; ‘...[u]luslarüstü bir düzen egemenlik sınırları ile nasıl başa çıkabilir?’ soruları en az Kutlu Roma İmparatorluğu kadar eskidir”⁶⁰ saptaması güncelliğini halen korumaktadır.⁶¹

Ortaçağda uluslararası ticarete güveni sağlamak amacıyla ortak hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmuştur, böylece farklı sistemlerden gelen tacirler için kendisine yabancı hukukun yarattığı belirsizlik ve zorluğun aşılabileceğine ilişkin düşünce kabul görmüştür.⁶² Gelenek ve uygulamalar zamanla yerel egemenliklerden bağımsızlaşmış, farklı kültürlerden gelen tacirler için adil zemin sunan *lex mercatoria* teşkil etmiştir.⁶³ Günümüzde ise benzer yapılanma ile İnternet, küresel kural-

⁵⁸ Toledo Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nin 2006 yılında ODR’ye evrensel bakış açısı getirmek amacıyla düzenlediği sempozyumun videoları için bkz <http://law.utoledo.edu/ODR/index.htm>. Metaverse kullanıcılarına ODR süreçlerinin sunacağı imkanlara ilişkin öngörüler için bkz. Mayu Watanabe, Colin Rule, “ODR in Metaverse”, *International Journal of Online Dispute Resolution* [2022], C. 9, S. 1, sh. 29-31.

⁵⁹ ODR usulüne ilişkin öneriler için bkz. Jasna Arsic, “International Commercial Arbitration on the Internet: Has the Future Come Too Early?”, *Journal of International Arbitration* [1997], C. 14, S. Eylül, sh. 209.

⁶⁰ J. Sommer, “Against Cyberlaw”, *Berkeley Technology Law Journal* [2000], C. 15, sh. 1189.

⁶¹ Günümüzün egemen güçleri tarafından ilgili hususta benimsenen farklı politikalara ilişkin inceleme için bkz. Kieron O’Hara, Wendy Hall, *Four Internets: The Geopolitics of Digital Governance*. Ayrıca bkz. dipnot 14.

⁶² Tam da bu sebeple *lex mercatoria*’nın fikri haklar alanına düzen getirdiği görüşü için bkz. Veysel Başpınar, Doğan Kocabey, *İnternette Fikri Hakların Korunması*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2007, sh. 263; Peter Drahos, John Braithwaite, “Global Business Regulation”, *The Journal of Political Philosophy* [2001] C. 9, S. 1, sh. 125.

⁶³ Joel R. Reidenberg, “Lex Informatica: The Formulation of Information Policy Rules Through Technology”, *Texas Law Review* [1998], C. 76, S. 3, sh. 552. AT&T Ağ Hizmetleri ve Fordham Üniversitesi sponsorluğunda yürütülen araştırma sürecinde hazırlanmış olan bu makalede, uluslar tarafından yapılacak düzenlemelerin uyumsuz olacağı ileri sürülmekte; vatandaş, tacirler ve hükümetler tarafından

ların geliştirilmesine ivme kazandırmıştır.⁶⁴ Bilgi altyapısı için ortak hukuk kurallarının varlığı yüz yıllar önce ortaçağda olduğu kadar lüzumludur.⁶⁵ *Lex mercatorianın* uluslararası e-ticaretin aktörleri tarafından demokratik süreçten geçirilerek oluşmakta olan kurallar olduğu ileri sürülmektedir.⁶⁶ Kimi müellife göre *lex mercatorianın* etkinliği ticari hayattan soyutlanma baskısına dayanmaktadır: tacirlerin hukukî standartlarından sapan, kendini ticari ilişkilerin dışında bulurdu.⁶⁷ Karşılıklı menfaatlerin küreselleşmeyi sağlayacağı durumlarda askeri veya ekonomik zorlamaların küreselleşmeyi sağladığı gözlenmektedir.⁶⁸ Bu görece alternatif yokluğunun oluşturduğu baskıya ICANN uygulamasında da rastlanmaktadır.

Kimi müellife göre geleneksel hukuk bakış açısı, İnternet'i sadece hukuken varlığı olan bir coğrafi mekandan diğerine mesaj değişimi sağlayan iletim aracı olarak değerlendirmektedir. Sınır ötesi işlemlerinden kaynaklanan sorunlar basit bir bakış açısı ile çözüleceği ileri sürülmektedir: Siber uzay farklı bir mekandır ve gerçek dünya ile arasında hukuksal bir sınır vardır.⁶⁹ Örneğin bir şirketin faaliyetini çev-

açık ağ fikrinin ön planda tutulması gerektiği savunulmaktadır.

⁶⁴ Örneğin TRIPS'in getirdiği kuralların imzalayan ülkelerde prensip olarak benimsenmesi düzenleme yaptığı telif hakları, ticari markalar, coğrafi işaretler, endüstriyel tasarımlar, patentler, topografyalar ve ticari sırlar kapsamında asgari standartlaşma sağlayabilmiştir ve böylece *lex mercatorianın* bir parçası olduğu savunulmaktadır, bkz. Patrick Nutzi, "Intellectual Property Arbitration", *European Intellectual Property Review* [1997], C. 19, S. 4, sh. 193. Ancak kararlarının icrası halen sorun teşkil edebilmektedir.

⁶⁵ İnternet'in babası olarak bilinen, İnternet Cemiyeti'nin (ISOC) kurucusu, ICANN'in yönetim kurulu üyesi, Google'ın başkan yardımcısı Prof. Vinton Cerf, kuruluşuyla girilen yeni çağda bu ağın kısıtlanmaması ve yönetilmemesi için elden gelenin yapılması gerektiğini vurguluyor. Radikal bir düşünce olmasına rağmen Pouillet ve Berleur'a göre sistem mimarının görüşlerini dikkate almak gerekmektedir. Yves Pouillet, Jacques Berleur, "What Governance And Regulations For The Internet? Ethical Issues", *The Information Society: Emerging Landscapes* [2006], sh. 170 vd.

⁶⁶ Arnold Vahrenwald, *Out-of-court dispute settlement systems for e-commerce*, Part IV: Arbitration, İtalya, 2000, sh. 181.

⁶⁷ Tom Bell, "Polycentric Law in a new century", *Policy* [1999], S. Güz, sh. 34.

⁶⁸ Peter Drahos, John Braithwaite, *Global Business Regulation*, Cambridge University Press, 2000, sh. 8 vd.

⁶⁹ Johnson ve Post, "İnternette kurulan sözleşmenin hangi coğrafi konumda oluştuğu" gibi cevaplanamaz bir sorunun sorulmaması gerektiğini; bunun yerine "hangi usulün bu yeni mekânın kendine has özelliklerine daha fazla uyum sağlayacağı ve onun ihtiyaçlarına cevap vereceği" sorusunun sorulması gerektiğini düşünmektedir. David R. Johnson, David Post, "Law and Borders - The Rise of Law in

rim-içi yürütürken erişimi olan başka bir ülkenin hukukunun kamu düzenine aykırı düşen davranışı ticaretini etkileyebilmekte ve sınır ötesi müdahaleye yol açabilmektedir. Kanunlar ihtilafı kurallarının yeksenak olmayan, teknolojik gelişmeleri kapsamakta yetersiz kalabilen ve kimi yerde muğlak yapısı sonucu olarak e-ticarete davanın nerede açıldığı ortaya çıkacak sonucu oldukça etkileyebilecektir.⁷⁰ Bununla birlikte yerel mevzuatlar, iç ticareti yönetirken uluslararası ticaretin ihtiyaçlarını gözardı edebilmektedir.⁷¹ İnternet, küreselleşmenin

⁷⁰ Cyberspace", Stanford Law Review [1995-1996], C. 48, sh. 1378.
İnternet'te gerçekleşen hukuki ilişkilerin etki alanının görece daha fazla hukuk düzenini etkiliyor olması forum shopping olanaklarını artırmaktadır. Zekos, Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi'nin international shoe test (uluslararasılık karinesi) uygulamasının tam da İnternet uyumsuzluklarına göre olduğunu savunmaktadır, böylece davalı yeterli düzeyde bağlantısı olan yer mahkemesinde yargılanabilecektir. Personal jurisdiction (kişi bakımından yargı yetkisi) ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Georgios I. Zekos, "State Cyberspace Jurisdiction And Personal Cyberspace Jurisdiction", *International Journal of Law & Information Technology* [2007], C. 15, S. 1, sh. 23 vd. Bununla birlikte örneğin hukuki kavramların taşıdığı anlam her hukuk düzeninde aynı olmayabilmekte buna göre bağlama kurallarından beklenen fayda sağlanamayabilmektedir. Kimi bağlama kurallarının e-ticaret bağlamında muğlaklık taşıdığına ilişkin misaller için bkz. José Edgardo Muñoz-Lopez, "Internet Conflict of Laws: A Space of Opportunities for ODR", *International Law, Revista Columbiana de Derecho Interaccional* [2009], S. 14, sh. 173, 174.

⁷¹ Devletin yeni teknoloji ve onun ihtiyaçlarına cevap verme sürecinde mevzuatını gözden geçirme mekanizması bireyler tarafından da harekete geçirilebilecektir. Case Western Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Peter Junger, ders notlarını web sitesinde sunmuştur. Bilgisayarların nasıl çalıştığını göstermek üzere yazdığı kripto kaynak kodunu da web sitesinde yayınlamak istemiştir, ancak ulusal mevzuata göre bu bir ihracat faaliyeti olarak kabul edilmiştir. İhracatla ilgilenen kuruluşun belirlemesine göre Bilgisayarlar ve Hukuk adındaki kitabı 5D002 yazılımı içerdiği için ancak lisans alınarak ihraç edilebilecek yani web sitesine yüklenilebilecekti. Prof. Junger davasında kripto kaynak kodunun koruma altında ifade olduğunu iddia etmiştir. Temyiz makamı davacı aleyhine verilen kararı bozarak dosyayı Bölge Mahkemesine göndermiştir. Peter D. Junger v William Daley, 2000 Fed App. 0117p (6th Cir.), 00a0117p.06. Dava ile ilgili resmi notlar için bkz. <http://www.ca6.uscourts.gov/opinions.pdf/00a0117p-06.pdf> (SET: 25.04.2023). Prof. Junger, Birleşik Devletler Hükümeti'nin İnternet politikası uygulamasını dava etmiş ve lobi çalışması başlatmıştır. Prof. Junger'in davası için başlattığı lobiye değindiği, Linux grubunun sitesinde açtığı yazısı için bkz. <https://linuxgazette.net/issue32/crypto.html> (SET: 25.04.2023). Benzer yönde Siems, Avusturya Ticaret Kanunu'ndan (HGB) modern Ticari İşletmeler Kanunu'na (UGB) geçişin bir gelişim olduğunu ancak bu kanunun dahi uluslararası rekabet ve menfaat sahibi grupların görüşlerine yeterince yer vermediği görüşünde. Mathias M. Siems, "The Divergence Of Austrian And German Commercial Law: What Kind Of Commercial Law Do We Need in A Globalised Economy?", *International Company and Commercial Law Review* [2004] C. 15, S. 9, sh. 276. Bu sebeple günümüzden yaklaşık 30 yıl önce kurulmalarıyla İnternet ticareti devrimini başlatan Amazon.com ve Ebay.com bir yana İnternette faaliyet yürüten pek çok küçük ve orta ölçekli

dikkat çektiği kültürler çatışmasını daha görülür hale getirmektedir. Kimi müellif bu ortamın “küreyi küçülten -farklılıkları törpüleyen- akımlar” sunduğunu belirtmektedir.⁷²

Bir karşılaştırmalı hukukçu, geleceğin projesi olan ortak hukuk ile medeni hukukun birleşmesi hedefine yönelirken bunu başarmış olan ülkeleri dikkatle incelemelidir.⁷³ Karma sistemleri olan İskoçya, Güney Afrika, Quebec, Louisiana’nın hayatta kalma sorumluluğu, Avrupa çatısı altında yeni *ius commune* oluşturma çabası karma sistemlere ilgi çekmektedir.⁷⁴ İskoç hukuku gibi karma sistemler yöntem modeli olarak dikkate alınabilir; zira İskoç hukuku, Anglo-Saxon hukuku ve Kıta Avrupası sisteminin karmasının nasıl olacağına dair resmi gözlemlenebilir kılmaaktadır.⁷⁵

SONUÇ

Kabul etmek gerekir ki tacirlerin hareket kabiliyetini sınırlayan kurallar İnternet’te ticaret yapmanın finansal cazibesini azaltabile-

işletme bir bir kurulup kapanmıştır. Warren B. Chik: “The Lion, The Dragon And The Wardrobe Guarding The Doorway To Information And Communications Privacy On The Internet: A Comparative Case Study Of Hong Kong And Singapore - Two Differing Asian Approaches”, International Journal of Law & Information Technology [2006] C. 14, S.1, sh. 47.

- ⁷² Dan Jerker B. Svatešson, “The Characteristics Making İnternet Communication Challenge Traditional Models of Regulation - What Every International Jurist Should Know About The İnternet”, International Journal of Law & Information Technology [2005] C. 13, S. 1, sh. 69. Lessig’e göre siber uzayın düzene sokulamasının sebebi hukuk kuralı eksikliği değil bizzat sistemin mimarisidir. Yazar, bu durumu eski Yunan agorasına benzetmektedir, ancak fiziksel alanın yerine alan mantıksal alanda. bkz. Lawrence Lessig, Code and other Laws of Cyberspace, New York, Basic Books, 1999; Aksi yönde Berger’e göre İnternet’in düzenlenmesinin bir sosyal tercih olduğuna ilişkin bkz. Klaus Peter Berger: “The New Law Merchant And The Global Market: A 21st Century View of Transnational Commercial Law”, International Arbitration Law Review [2000], C. 3, S. 4, sh. 97. Avrupa Birliği düzenlemelerine göre ise politik tercih olduğuna ilişkin bkz. dipnot 59.
- ⁷³ Konrad Zweigert, Hein Kötz, Introduction to Comparative Law, (çev. T. Weir), Oxford, 1998, sh. 204, Hector L. MacQueen, “Scots and English law: the case of contract”, Current Legal Problems [2001], C. 54, sh. 205 vd.

- ⁷⁴ Karma sistemlerin karşılaştırmalı hukuktaki önemiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuz, Arzu: Karşılaştırmalı Hukuk, (Yetkin: Ankara, 2003), 263 vd. Örucü, Attwooll ve Coyle, karma sistemlerin umulduğu düzeyde ideal sistem haline gelmediğini, yeterli ilgiyi görmediği görüşündedir. Esin Örucü, Attwooll, S. Coyle, Studies in Legal Systems: Mixed and Mixing, Hague, London and Boston, 1996, sh. 350.

- ⁷⁵ H. Lévy-Ullmann, “The law of Scotland”, (çeviren F. P. Walton), Juridical Review [1925], C. 37, sh. 390-418.

cektir.⁷⁶ Bununla birlikte yetersiz düzenleme ise piyasada rekabetin sağlanmasını ve faaliyet alanında güvenin tesis edilmesini önleyebilmektedir. Özünde yerel hakimiyete dayanan kuralları, coğrafi sınır tanımaz yapıda tasarlanmış İnternet'e uygulamaya çalışmak aynı konuda tutarsız sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilecektir.⁷⁷ Bunun yerine açık denizler hukukunda yer alan yaklaşımların yön gösterici olacağını söylemek mümkündür.⁷⁸ İnternet'in özgün yapısına uyumlu kuralların oluşturulmasında pek tabii netetiği her daim önemli bir yere sahip olacaktır.

Bilişim çağında şeffaflığın, finansal piyasaların katılımcılarına güven verdiği gibi siber uzayın katılımcılarına güven vereceği dikkate alınmalıdır. Yerel düzenlemelerden kısmen bağımsız biçimde bir İnternet kültürü oluşuyor olmasına rağmen hukuk düzeni farklılıklarının, devletlerin varlıklarının temeline ilişkin olmasından sebeple dışlamasının gerçekçi olmadığını kabul etmek gerekmektedir. En başta, *lex mercatoria* adına bu farklılaşmayı dışlamaya gerek var mıdır? Burada Savigny'nin münhasır devletlerin yeksenaklaşıp varlıklarını kaybetmeden uyumlu eylem sergileyebileceklerine⁷⁹ ilişkin devletlerüstü

⁷⁶ M.Ö. 2000 yıllarında yerli idareciler tarafından alınan birtakım vergilerden kurtulmak ve gümrük izni olmadan malları şehre sokmak için gizli yol/dar yol (harran suk/qinnim) kullanan, Anadolu'da ticaret yapan Asurlu tüccarların bir süre sonra bölgede ticaretten elini çekmiş olması, böylece bölgede ticari kayıtları tutmak için kullanılan çivi yazısının dahi unutulmuş olması, ticarete getirilen kısıtlamalarda ölçülü olunması gerekliliğine örnek teşkil etmektedir. Asurlu tacirlerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Esra Öz, *Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'nun Etnik ve Sosyal Yapısı*, 2005, tez, sh. 6 vd. Aynı yönde günümüzden örnek vermek gerekirse; dönemin YOUTUBE ana sayfasında yayımlandığı üzere TC Ankara 12. Sulh Ceza Mahkemesi'nin 17/01/2008 t., 55K. sayılı kararı gereği TC mevzuatına aykırı yayında bulunmuş olan İnternet sitesi "www.youtube.com" a TC'den erişim Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nca engellenmiş olmasına rağmen "http://www.youtube.com/watch" alt bağlantısı ile siteye erişim sağlanabilmiştir.

⁷⁷ Kieron O'Hara, Wendy Hall, *Four Internets: The Geopolitics of Digital Governance*, sh. 13.

⁷⁸ Aynı yönde bkz. Mireille Hildebrandt, "Extraterritorial Jurisdiction to Enforce in Cyberspace? Bodin, Schmitt, Grotius in Cyberspace". *University of Toronto Law Journal* [2013], C. 13, S. 2, sh. 196-224.

⁷⁹ Atlantik'in iki yakasında kanunlar ihtilafı kurallarının birbiri ile uyum içinde düzenlenmesi çabasının Savigny'in devletlerüstü organizasyon teorisini gerçekleştirdiği savı ve mahkeme kararlarında da aynı uyumun yakalanıp yakalanamayacağı tartışması için bkz. Mathias Reimann, "Savigny's Triumph? Choice of Law in Contracts Cases at the Close of the Twentieth Century", *Virginia Journal of International Law* [1998], C. 39, sh. 571 vd.

organizasyon teorisinin⁸⁰ yeniden ele alınması önerilebilir. Her ne kadar ticarete ivme kazandıran İnternet'in standartlaşmaya ihtiyacı varsa da aşırı standartlaşmanın getireceği *mono* görüntünün günümüz insan doğasına aykırı olduğu, yadsınamayacak bir gerçektir. Keşfedenin kuralını da koyduğu pazarda, sürdürülebilir e-ticaret için güvenli, şeffaf ve sadeleştirilmiş *İnternet platformu* nasıl yapılandırılmalıdır? Kuşkusuz İnternet katılımcılarının mal ve hizmetlerini sadeleştirilmiş platformda sunabilmelerini sağlama yönünde, daha fazla işbirliği yapılmasına ihtiyaç vardır.

Kaynakça

Kitaplar

- Atkinson Robert D., Ham Shane, "A third way Framework for Global E-commerce", Progressive Policy Institute Policy Report, March 2001
- Başpınar Veysel, Kocabey Doğan, İnternette Fikri Hakların Korunması, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2007)
- Beawes Wyndham, Lex Mercatoria Rediviva: Or, A Complete Code Of Commercial Law, Being a General Guide to All Men in Business whether as Traders, Remitters, Owners, Freighters, Captains, Insurers, Brokers, Factors, Supercargoes, or Agents with An Account of our Mercantile Companies, of our Colonies and Facories abroad, of our Commercial Treaties with Foreign Powers, of our Duty of Consuls, and of the Laws concerning Aliens, Naturalization, and Denization to which is added, A sketch of the present State of the Commerce of the whole World; describing the Manufactures and Products of each particular Nation; with Tables of the Correspondence and Agreement of their respective Coins, Weights, and Measures. Compiled from the Works of the Most Celebrated British and Foreign Commercial Writers, The whole egually calculated for the Information and Service of the Merchant, Lawyer, Member of Parliament, and private Gentleman, Thomas Mortimer tarafından genişletilmiş 5'inci basım, (Londra: 1792)
- Bidgoli Hossein, The Internet Encyclopedia, (John Wiley and Sons, 2004)
- Bozbel Savaş, İnternet Alan Adlarının (Domain Names) Korunmasında ICANN Tahkim Usulü (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006)
- Deliçay Murat, Perakende E-Ticaretin Yükselişi, (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yayın no: 19, 2021)
- Draho Peter, Braithwaite John, Global Business Regulation (Cambridge: Cambridge University Press, 2000)

⁸⁰ Savigny'nin devletlerüstü organizasyon teorisinin lex mercatoria bağlamında değerlendirilmesi için bkz. Arzu Oğuz, Lex Mercatoria, Ankara, Yetkin, 2004, sh 77 vd.

- Goldman Berthold, *Lex Mercatoria: Lecture* (Kluwer Law and Taxation Publishers: The Netherlands 1983)
- Janis Mark W., *An Introduction to International Law* (New York: Aspen Publishers, 2003)
- Oğuz Arzu, *Karşılaştırmalı Hukuk*, (Ankara: Yetkin, 2003)
- Oğuz Arzu, *Lex Mercatoria*, (Ankara: Yetkin, 2004)
- O'Hara Kieron, *Trust: From Socrates to Spin* (Cambridge: Icon Books, 2004)
- O'Hara Kieron, Hall Wendy, "Four Internets: The Geopolitics of Digital Governance." (2018), *The Centre for International Governance Innovation (CIGI) Papers* S. 206
- Postan Micheal, *Essays on Medieval Agriculture and General Problems of the Medieval Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1973)
- Vahrenwald Arnold, *Out-of-court dispute settlement systems for e-commerce, Part IV: Arbitration*, (İtalya 2000)
- Zweigert Konrad, Kötz Hein, *Introduction to Comparative Law*, (Oxford: OUP, 1998) (çeviren T. Weir)

Kitap Bölümleri

- Craig William J., "Hague Conference on E-Commerce Law Introductory and Background Issues", *E-commerce Conference*, 26-27 Ekim 2004 Hague
- Dommering Egbert, "Regulating technology: code is not law", *Coding Regulation: Essays on the Normative Role of Information Technology*, (Hague: T.M.C. Asser Press, 2006) sh. 1-17.
- Nottage Luke, "The Procedural Lex mercatoria: The past, Present and Future of International Commercial Arbitration", *CDAMS Symposium*, Kobe University Law Faculty, 29 September 2003
- Patrikios Antonis, "Resolution of Cross-border E-business Disputes by Arbitration Tribunals on the Basis of Transnational Substantive Rules of Law and E-business Usages: The Emergence of the Lex Informatica", *BILETA Annual Conference on Globalisation and Harmonisation in Technology Law* (Malta 2006)

Makaleler

- Akhtar Naureen, Khan Aamir, Habib İmran, "Online Dispute Resolution as a Solution to E-Commerce Disputes: A Comparative Study of Pakistan and UK", *Journal of Contemporary Issues in Business and Government* [2022], C. 28, S. 3, sh. 149-159
- Akipek Şebnem, Dardağan Esra, "Sanal Ortamda Gerçekleşen Telif Hakkı İhlallerine Uygulanacak Hukuk", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* [2001], C.50 S.3, sh. 115-139
- Arsic Jasna, "International Commercial Arbitration on the Internet: Has the Future Come Too Early?", *Journal of International Arbitration* [1997], C. 14, S. Eylül, sh. 209-221
- Bell Tom, "Polycentric Law in a new century", *Policy* [1999], S. Güz, sh. 34-37
- Berger Klaus Peter, "The New Law Merchant and The Global Market: A 21st Century View of Transnational Commercial Law", *International Arbitration Law Review* [2000] C. 3, S. 4, sh. 91-112

- Bishop R. Doak, "A Practical Guide For Drafting International Arbitration Clauses", *International Energy Law & Taxation Review* [2000], sh. 16-40
- Caral Jose Ma. Emmanuel A., "Lessons From ICANN: Is Self-Regulation of the Internet Fundamentally Flawed?", *International Journal of Law and IT* [2004], C. 12, S.1, sh. 1-31
- Cauffman Caroline, Goanta Catalina, "A New Order: The Digital Services Act and Consumer Protection", *European Journal of Risk Regulation* (2021), C. 12, S. 4, sh. 758-774
- Cerina Paolo, Lucchetti Stefania, "Italy: Electronic Commerce – Domain Names", *Computer Technology Law Review* [2000] C. 6, S. 6, sh. 85-109
- Chik Warren B., "The Lion, The Dragon and The Wardrobe Guarding The Doorway to Information and Communications Privacy on The Internet: A Comparative Case Study of Hong Kong and Singapore - Two Differing Asian Approaches" *International Journal of Law & Information Technology* [2006] C. 14, S. 1, sh. 47-100
- Drahos Peter, Braithwaite John, "Global Business Regulation", *The Journal of Political Philosophy* [2001] C. 9, S. 1, sh.103-128
- Garrote Ignacio Javier, "Linking and framing: a comparative law approach", *European Intellectual Property Review* [2002] C. 24, S. 4, sh. 184-198
- Goode Roy, "Rule, Practice and Pragmatism in Transnational Commercial Law", *International & Comparative Law Quarterly* [2005] C. 54, S. 3, sh. 539-562
- Hardy I. Trotter, "The Proper Legal Regime for Cyberspace", *University of Pittsburgh Law Review* [1994] C. 55, sh. 993-1055
- Haubold Jens, Kaufman Winn Jane, "Electronic Promises: Contract Law Reform and Ecommerce in a Comparative Perspective", *European Law Review* [2002], C. 27, S. 5, sh. 567-588
- Hildebrandt Mireille, "Extraterritorial Jurisdiction to Enforce in Cyberspace? Bodin, Schmitt, Grotius in Cyberspace". *University of Toronto Law Journal* [2013], C. 13, S. 2, sh. 196-224
- Hunter Emilie, "Book Review: Richard Susskind, The End of Lawyers? Rethinking the Nature of Legal Services", *Human Rights Law Review* [2010], C. 10, S. 4, sh. 797-801
- Johnson David R., Post David, "Law and Borders – The Rise of Law in Cyberspace" *Stanford Law Review* [1995-1996] C. 48, sh. 1367-1402
- Katsh Ethan, Wing Leah, "Ten Years of Online Dispute Resolution (ODR): Looking at the Past and Constructing the Future", *The University Of Toledo Law Review* [2006], C. 38, S. 1, sh. 19-46
- Krisch Nico, "International Law in Times of Hegemony: Unequal Power and the Shaping of the International Legal Order", *European Journal of International Law* [2005], C. 16, S. 3, sh. 369-408
- Lando Ole, "The *Lex mercatoria* in International Arbitration", *International and Comparative Law Quarterly* [1985], C. 34, sh. 747-768
- Lévy-Ullmann Henri, "The law of Scotland", *Juridical Review*[1925], C. 37, sh. 390-418 (Çeviren F. P. Walton)

- MacQueen Hector L., "Scots and English law: the case of contract", *Current Legal Problems* [2001] C. 54, sh. 205-229
- Marrella Fabrizio, Yoo Christopher S., "Is Open Source Software the New *Lex mercatoria*", *Virginia Journal of International Law*, C. 47, S. 4, sh. 807-837
- Mountain Darryl, "XML E-Contracts: Documents That Describe Themselves", *International Journal of Law & Information Technology* [2003] C. 11, sh. 274-285
- Muñoz-Lopez José Edgardo, "Internet Conflict of Laws: A Space of Opportunities for ODR", *International Law, Revista Colombiana de Derecho Interaccional* [2009], S. 14, sh. 163-190
- Nutzi Patrick, "Intellectual Property Arbitration", *European Intellectual Property Review* [1997] C. 19, S. 4, sh. 192-197
- Petkova Svetozara, "The Potential Impact Of The Draft Hague Convention On International Jurisdiction And Foreign Judgments In Civil And Commercial Matters On Internet-Related Disputes With Particular Reference To Copyright", *Intellectual Property Quarterly* [2004] S.2, sh. 173-189
- Polanski Paul Przemyslaw, "Towards A Supranational Internet Law", *Journal of International Commercial Law and Technology* [2006], C. 1, S. 1, sh. 1-9
- Pouillet Yves, Berleur Jacques, "What Governance And Regulations For The Internet? Ethical Issues", *The Information Society: Emerging Landscapes içinde* [2006], sh. 169-191
- Rabinovich-Einy Orna, Katsh Ethan, "Digital Justice, Reshaping Boundaries in an Online Dispute Resolution", *International Online Dispute Resolution* [2014], C.1, S.1, sh. 5-36
- Radin Margaret Jane, "Online Standardization and the Integration of Text and Machine", *Fordham Law Review* [2001], C. 70, sh. 1125-1146
- Reimann Mathias, "Savigny's Triumph? Choice of Law in Contracts Cases at the Close of the Twentieth Century", *Virginia Journal of International Law*[1998], C. 39, sh. 571-605
- Reidenberg Joel R., "Lex Informatica: The Formulation of Information Policy Rules Through Technology", *Texas Law Review* [1998] C. 76, S. 3, sh. 552-584
- Schdeva Amit M., "International Jurisdiction in Cyberspace: A Comparative Perspective", *Computer and Telecommunications Law Review* [2007] C. 13, S. 8, sh. 245-264
- Schiavetta Susan, Komaitis Konstantinos, "ICANN's Role in Controlling Information on the Internet", *International Review of Law, Computers & Technology* [2003] C. 17, S. 3, sh. 267-284
- Schultz Thomas, "Human rights: a speed bump for arbitral procedures? An exploration of safeguards in the acceleration of justice", *International Arbitration Law Review* [2006] C. 9, S. 1, sh. 8-22
- Siems Mathias M., "The Divergence Of Austrian And German Commercial Law: What Kind Of Commercial Law Do We Need in A Globalised Economy?", *International Company and Commercial Law Review* [2004] C. 15, S. 9, sh. 273-278
- Sommer Joseph, "Against Cyberlaw", *Berkeley Technology Law Journal* [2000] C. 15, sh. 1145-1232

- Svantesson Dan Jerker B, "The Characteristics Making Internet Communication Challenge Traditional Models Of Regulation - What Every International Jurist Should Know About The Internet", *International Journal of Law & Information Technology* [2005] C. 13, S. 1, sh. 39-78
- Wahab Mohamed, "Globalisation and ODR: Dynamics Of Change In E-Commerce Dispute Settlement", *International Journal of Law & Information Technology* [2004] C. 12, S. 1, sh.123-152
- Watanabe Mayu, Rule Colin, "ODR in Metaverse", *International Journal of Online Dispute Resolution* (2022), C. 9, S. 1, sh. 29-31
- Widdison Robin, "New Perspectives in Legal Information Retrieval" *International Journal of Law and IT* [2002], C. 10 sh. 41-70
- Zekos Georgios I., "State Cyberspace Jurisdiction And Personal Cyberspace Jurisdiction", *International Journal of Law & Information Technology*, C. 15, S. 1, sh. 1-37

İnternet Siteleri

<http://law.utoledo.edu>
<http://ldp.ods.org>
<http://www.ca6.uscourts.gov>
<http://www.cpradr.org>
<http://www.icann.org>
<http://www.legalweek.com>
<https://www.oecd.org/>
<http://www.un.org>
<http://www.unece.org>
www.export.gov
<http://www.juriscom.net>
<https://ca.vlex.com>
<https://linuxgazette.net>
<http://www.juriscom.net>
<https://www.privacyshield.gov>
<http://www.jura.uni-sb.de>

Davalar

- Peter D. Junger ve William Daley, 2000 Fed. App. 0117p (6th Cir.), 00a0117p.06
- Faridian v. DoNotPay Inc, Amerika Birleşik Devletleri Kuzey Kalifornia Bölge Mahkemesi, 4:2023cv01692
- 1267623 Ontario Inc.** ve Codes Communications Inc./**Nexx Online Inc.**, C20546/99, [1999] O.J. No. 2246.
- 13.10.1998 t., 16 O 320/98 s. Federal Almanya Cumhuriyeti Berlin Bölge Mahkemesi Kararı.
- 1.01.2008 t., 2008/55 s. Türkiye Cumhuriyeti Ankara 12. Sulh Ceza Mahkemesi Kararı.

